

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-602-0-19>

ВАЛЮТНА СТРУКТУРА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ПРИХОВАНА ЕРОЗІЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ Й ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Соціальна держава відтворюється не лише через номінальні обсяги видатків, але й через здатність бюджету підтримувати реальну купівельну спроможність соціальних стандартів та людський капітал у моменти шоків. В українських умовах боргова політика дедалі виразніше стає «архітектором» цієї спроможності, позаяк валютна й зовнішня структура зобов'язань підсилює залежність соціальної сфери від курсової та інфляційної динаміки, умов доступу до зовнішнього фінансування. Відтак зміни боргового профілю здатні трансформувати соціальну політику навіть за формального збереження захищених статей і нормативної жорсткості соціальних зобов'язань.

Щоб емпірично зафіксувати напрям і масштаб цих зрушень, доцільно подати стислий зріз ключових індикаторів (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові індикатори боргової та бюджетної трансформації соціальної сфери України (середні річні значення), %

Показник	2012– 2013	2014– 2016	2017– 2021	2022– 2024
Державний борг до ВВП, % (борг/ВВП)	38,70	74,76	56,42	80,13
Частка боргу у валюті, % (валютна частка боргу)	44,97	56,48	58,05	66,75
Частка видатків на оборону у видатках держбюджету, % (оборона у видатках)	3,65	7,86	9,13	47,61
Частка видатків на освіту у видатках держбюджету, % (освіта у видатках)	7,77	5,71	4,56	1,78

Джерело: розраховано автором за річними даними Міністерства фінансів України та Національного банку України [1; 2]

Дані табл. 1 концентрують увагу на чотирьох вузлових зрушеннях. По-перше, коефіцієнт «Борг/ВВП» зріс із 38,70% до 80,13%, тому борг перетворився на системне обмеження для фіскального простору. По-друге, валютна частка боргу піднялася з 44,97% до 66,75%, відтак девальваційні епізоди автоматично підвищують конкуренцію за ресурси з точки зору їх розподілу між видатками. По-третє, видаткова композиція радикально змістилася на користь оборони (з 3,65% до 47,61%), що пояснює структурний характер витіснення соціальних функцій у режимі воєнного стану. По-четверте, освітня функція, як ядро соціально-інвестиційної моделі бюджету, стиснулася з 7,77% до 1,78%; оскільки інвестиційні соціальні статті є більш дискреційними, саме вони першими поглинають «невидиму» фіскальну адаптацію в умовах валютно-боргового тиску, тоді як трансферний контур довше зберігає інерцію через нормативну жорсткість зобов'язань.

Ключовий механізм прихованої «соціальної ерозії» виникає на перетині валютного боргу, інфляційного перенесення та практики неповної індексації соціальних стандартів. Номінальна захищеність видатків не гарантує реальної результативності, оскільки зростання цін і девальвація збільшують розрив між номінальним фінансуванням і фактичною купівельною спроможністю домогосподарств, а також «з'їдають» реальну вартість бюджетних послуг через подорожчання енергії, імпортованих компонентів медикаментів, обладнання та матеріалів. За високої валютної частки боргу девальвація має подвійний фіскальний ефект: по-перше, механічно підвищує гривневий еквівалент обслуговування боргу за незмінних валютних платежів; по-друге, через інфляційний канал підсилює потребу в індексації соціальних виплат і заробітних плат у бюджетному секторі. Відтак формується «подвійний удар» по фіскальному простору: збільшується обсяг зобов'язань, що не підлягають швидкому скороченню (видатки на обслуговування боргу), і одночасно зростає соціальна ціна збереження реальних стандартів.

Практика неповної індексації (або її запізнення) стає ключовим інструментом «неявної» бюджетної адаптації,

оскільки дозволяє знижувати реальні соціальні зобов'язання без формального перегляду нормативно захищених статей. Позаяк політично й інституційно складніше скорочувати трансферти «у номіналі», корекція часто відбувається через параметри індексації, критерії доступу до програм, нормування обсягів послуг або перенесення частини витрат на домогосподарства. У цій конструкції саме соціально-інвестиційні видатки (освіта, частково охорона здоров'я, соціальна інфраструктура, реабілітація) виступають найбільш еластичним блоком.

Зростання зовнішньої компоненти боргу додає інституційний вимір – умовність і процедурні межі соціальної політики. Навіть за пільгового фінансування борг формує «довгий коридор» майбутніх зобов'язань і правил, які опосередковано задають межі для відновлення соціально-інвестиційних функцій після нормалізації безпекових видатків. Додатковий ризик полягає в тому, що зовнішні програми підтримки, фокусуючись на макрофінансовій стабільності, можуть стимулювати консолідаційні траєкторії, у межах яких освіта, профілактична медицина та інші «повільні» соціальні інвестиції програють конкуренцію короткостроковим потребам ліквідності.

Логіка збалансування має поєднати «валютне хеджування соціальної держави» із захистом соціально-інвестиційного ядра. Боргова політика потребує зниження валютної концентрації ризиків, подовження строків і розвитку внутрішнього ринку гривневих інструментів, позаяк саме це зменшує кореляцію між девальвацією, інфляцією та видатками на обслуговування боргу. Паралельно бюджетна політика має інституціоналізувати мінімальний соціально-інвестиційний коридор.

Перспективи подальших досліджень доцільно зосередити на кількісній ідентифікації впливу валютної частки та зовнішньої залежності боргу на рішення щодо індексації й структуру соціально-інвестиційних видатків у річній динаміці України з урахуванням воєнного режиму та нормативної жорсткості соціальних зобов'язань.

Література:

1. Державний борг та гарантований державою борг. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg>.
2. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.